

OD ČSM K SSM PŘES SODM. VÝVOJ MLÁDEŽNICKÝCH ORGANIZACÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH V DRUHÉ POLOVINĚ ŠEDESÁTÝCH LET 20. STOLETÍ¹

MARTIN FRANČ

Pokud nemá být historiografická produkce pouhým mechanickým vyplňováním „bílých míst“, je třeba si vždy klást otázku, proč se to či ono téma jeví jako zajímavé a potenciálně přínosné. Tímto testem se sluší nechat projít i nyní předkládanou studii, která se snaží mapovat vývoj organizačních struktur oficiálního mládežnického hnutí v českých zemích v druhé polovině šedesátých let. Čím je tedy její téma relevantní pro současné bádání? Co může přinést za nové informace a jaké prohloubení našich znalostí se dá od ní očekávat? V největší krátkosti řečeno – vývoj organizační struktury oficiálního mládežnického hnutí především pozoruhodným způsobem reflektuje významné změny, jimiž procházely postoje mládeže vůči oficiálním politickým elitám v jednom ze společensky nejbouřlivějších období moderních československých dějin. Z nejrůznějších důvodů zde došlo až k rozpadu původní monopolní organizace a nastolení faktické organizační plurality, která však s nastupující normalizací vzala rychle za své. Můžeme samozřejmě spekulovat, zda by podobný model vzniku skutečné plurality mohl existovat i v případě politické sféry, ale k pokusům o podobné paralely musíme přistupovat mimořádně obezřetně. Organizační vývoj ČSM v druhé polovině šedesátých let také pozoruhodným způsobem dokládá mimořádnou důležitost zdánlivě formálních organizačních změn pro další vývoj.

Na mládež se v šedesátých letech výrazně zaměřila pozornost politických i společenských elit. Podle původních předpokladů v nastupující generaci, která vyrostla již v nových společenských podmínkách a mohla se již těšit na život v komunismu, měli již dominovat lidé nového typu, zbavení nectností starého buržoazního světa. Negativní nebo dokonce „patologické“ chování mladých bylo v padesátých a i v první polovině šedesátých let vysvětlováno přežitky zaviněnými nevhodnou domácí výchovou, především příslušníky poražených tříd. U procesů s tzv. „chuligány“ či při hodnocení některých nežádoucích vystoupení mladých lidí (např. v rámci majálesů) se tak opakovaně vyzdvihovalo, že se jedná o potomky bývalých příslušníků buržoazie či maloburžoazie, přestože statistika k tomuto závěru neopravňovala. Opakované analýzy v šedesátých letech prováděné pro potřeby různých orgánů (včetně ÚV KSČ), sociologické texty i díla publicistů (připomeňme např. televizní pořad Jindřicha Fairaizla *Malované děti z dubna 1967*, který se zaměřil zejména na věkovou skupinu do 15 let) však jasně ukázaly, že velká část mládeže ani zdaleka nevykazuje takové povahové rysy, jaké se očekávaly od příslušníků generace chystající se na život v komunismu. Vysvětlování negativních jevů odkazy na třídní původ nebo na třídně nevyhovující prostředí se jevílo jako naprosto neudržitelné. Představa o přirozeném posunu k vývojově vyšším

¹ Studie vznikla za podpory GA ČR, projektu GA 15-03538S Děti, mládež a socialismus 1948–1970.

typům člověka pouze na základě výchovy v prostředí nových společenských podmínek se ukázala jako naprosto naivní. Neznačená to však, že by politické a s nimi spojené politické elity rezignovaly na snahu ovlivnit žádoucím směrem mladou generaci – naopak úsilí vynaložené tímto směrem mimořádně zintenzivnilo.

Důležitým nástrojem se měla stát i hlavní převodová páka politiky KSČ vůči mládeži, tedy Československý svaz mládeže. Jednalo se o instituci spjatou s politikou vládnoucí strany mimořádně silnými pouty, fakticky se jednalo o nejdůležitějšího realizátora politiky KSČ vůči mládeži a její samostatný přínos a schopnost ovlivňovat tuto politiku se jeví jako velmi omezené. Usnesení ČSM prakticky jen rozpracovávala rozhodnutí a formulace stranických orgánů. Československý svaz mládeže se pochopitelně hlásil především ke vzoru sovětské monopolní mládežnické organizace Komsomol (plným názvem Všesvazový leninský komunistický svaz mládeže),² jemuž se podobal i svojí základní strukturou i formou připojení organizace určené pro děti a pojmenované shodně Pionýr. Jakékoliv pokusy mládežnických organizací, ať již v SSSR nebo v Československu o samostatné jednání byly poměrně rychle a razantně zlomeny a ČSM stejně jako Komsomol měly plnit především již výše zmíněnou úlohu předvodních pák. Zároveň fungovaly jako příprava na členství v komunistické straně a jako nástroj mobilizace pracovních sil. V praktické činnosti ČSM po celou dobu poslední uvedený motiv převažoval, podobně jako u odborového hnutí, což vedlo zejména od druhé poloviny padesátých let k značnému odcizení mezi ČSM a jeho řadovými členy. Velké téma ve vztahu k ČSM představovaly otázky dobrovolnosti a výběrovosti členství. ČSM samozřejmě formálně fungoval jako zcela dobrovolná organizace, vstup do něj však výrazně ovlivňoval šance na dobrý posudek a tím i na možnost pokračovat dále ve studiu. Problém výběrovosti byl vnímán hodně ambivalentně – na jedné straně se sice s odkazem na sovětský Komsomol požadovalo přísné prověřování zájemců, na straně druhé se však i ČSM snažil o pozici skutečně masové organizace „reprezentující“ většinu mládeže. Do určité míry se tak ČSM potýkal se stejnými problémy jako její mateřská komunistická strana. Význam členství v ČSM pro další studijní kariéru vedl k tomu, že již od druhé poloviny padesátých let se snižoval podíl mladých dělníků a naopak rostlo procento studentů.³ Celou organizací začal stále intenzivněji prostupovat formalismus a apatie členských mas. Vedení ČSM se snažila zpočátku, na přelomu padesátých a šedesátých let, situaci řešit především návratem k budovatelské rétorice stalinské epochy – zdůrazňoval se podíl ČSM na budování brigád socialistické práce, obnovil se projekt Staveb mládeže (jednalo se o výstavbu závodu Kaučuk Kralupy, přehrady Jesenice a elektrárny v Tušimicích), probíhaly nejrůznější kampaně a hnutí směřující ke zvýšení pracovní aktivity mladých lidí (např. hnutí Všudybyl a Svazácký reflektor zaměřené na hledání rezerv ve výrobních podnicích).⁴ Zároveň se i ČSM zapojil do pomoci při naplňování usnesení ÚV KSČ o spojení školy se životem, které na několik let prakticky rozvrátilo učební proces na středních a zejména vysokých školách do absurdna stupňovanými požadavky na zapojení studentů do výrobní praxe na pozicích pomocných dělníků. Jen velmi opatrně a s váháním se prosazoval jiný trend, který se stal dominujícím

² Srov. např. Astavin, Sergej: *Práce VLKSM v řemeslných učilištích a školách FZO*. Praha 1951 nebo Kol. autorů: *Komsomolské pracovní skupiny. Ze zkušenosti práce Komsomolu na závodech*. Praha 1952. V časopisu *Práce mladých* existovala na přelomu čtyřicátých a padesátých let speciální rubrika *Ze zkušenosti VLKSM*. Srov. též Hříbek, Bruno: *Sílu nám dává strana. Kapitoly z dějin mládežnického a dětského hnutí v Československu II. díl (1945–1980)*. Praha 1982, s. 43–44.

³ Pokles ale zpočátku nebyl nijak dramatický – jestliže v roce 1958 činil podíl dělníků 30,7%, o čtyři roky později šlo o 29,8%. Naopak žáků ZDŠ a studentů bylo v roce 1958 32,3% a roku 1962 34,7%. Mnohem výrazněji se projevil v této době odliv mladých lidí ze zemědělství – jestliže roku 1958 se podílela zemědělská mládež na celkovém počtu členů ČSM 9%, v roce 1962 to již bylo pouze 4,6%. Hříbek, B.: *Sílu nám dává strana II*, s. 95. Postupně rostl také podíl dívek, což se však nepromítalo plně do genderového složení vedoucích orgánů. Srov. Rovenský, Dušan: *V předních řadách. Československý svaz mládeže v letech 1958–1962*. Praha 1965, s. 84–85.

⁴ Srov. Rovenský, Dušan: *V předních řadách. Československý svaz mládeže v letech 1958–1962*. Praha 1965.

právě až zhruba od poloviny šedesátých let. Jednalo se o přeměnu ČSM na organizaci orientovanou především na zajišťování vhodné náplně volného času mládeže. Podle usnesení představenstva ÚV ČSM z 20. února 1961 se mělo preferovat sebevzdělávání mládeže, zvyšování její kulturní a fyzické vyspělosti, ale také o zajišťování „vhodné zábavy“ pro ní.⁵ Hlavní důvod pro změnu náplně činnosti, jak přiznávali v šedesátých letech i samotní představitelé ČSM, byl růst kriminality mládeže a zvýšení podílu členů ČSM mezi delikventy.⁶ Zároveň ale nepochybně hrál důležitou roli důraz na problematiku využívání volného času související s představami o budování nové socialistické společnosti na základě Ústavy z roku 1960. Ta na jedné straně přislíbila zkracování pracovní doby, a tím rozšíření objemu volného času (srov. čl. 21, odst. 3), na straně druhé jednoznačně postulovala silnou roli státu a společenských organizací (včetně ČSM) při organizaci volného času a jeho správném využití (srov. čl. 22, odst. 2, specificky pro děti a mládež pak čl. 26, odst. 3). Představy vedení ČSM vycházely ze spíše konzervativní představy o volném času, která jako nejvyšší formu uváděla sebevzdělání a zvyšování vlastní kvalifikace, tedy činnosti, které pozdější sociologické zkumy, odkazující na teorie francouzského vědce J. Dumazediera, z pojmu volný čas vůbec vylučovaly. Zrovna tak silný důraz na aktivní způsoby trávení volného času se jeví jako typický pro tuto ranou fázi bádání o volném času. Přesto se však jednalo o výrazný přelom, jenž měl dopady i do organizační struktury ČSM. V tomto období se to projevilo hlavně ve snaze oživit činnost místních organizací ČSM, které dosud byly zanedbávány oproti organizacím působícím přímo na závodech nebo školách. Došlo také ke změnám v dosavadním systému „ideové výchovy“, kde se základním směrem stala decentralizace. Roku 1965 došlo také ke zrušení ústřední školy ČSM.⁷ Nicméně vůči nezávislým volnočasovým aktivitám mládeže zachovával ČSM v této době ostražitý a víceméně negativní postoj, což se projevvalo např. ve vztahu k trampingu. Určitou nadějí na změnu v tomto směru přinášel nový časopis ČSM Mladý svět, vydávaný od roku 1959. Na rozdíl od dosavadního jediného časopisu ČSM zaměřeného na dospívající mládež a mladé dospělé Práce mladých⁸ se jednalo o skutečně masový list, který se snažil přilákat čtenáře atraktivním obsahem a také empatií vůči jejich požadavkům a potřebám. I proto také docházelo zejména v šedesátých letech v řadě případů k rozporům mezi postoji redakce a vedení ČSM (a případně i KSČ), což ústilo v opakované personální zásahy do redakce Mladého světa. Podobně jako u některých časopisů určených školní mládeži (zejména ABC) mohlo docházet k organizování paralelních struktur spojených např. s určitou rubrikou, byť v menším rozsahu. Tyto paralelní struktury mohly hrát (a jak dále uvidíme, také skutečně hrály) důležitou úlohu při snahách ČSM ovlivnit prostředí, které se z různých důvodů nedařilo začleňovat do klasické organizační struktury mládežnické instituce.

Význam ČSM na poli organizace volného času mládeže a mladých dospělých podtrhlo i zasedání ÚV KSČ v prosinci 1963, které se věnovalo ideologické práci mj. i mezi mládeží. Usnesení požadovalo, aby ČSM vnímal mládež diferencovaně nejen podle věku a místa bydliště, ale i podle odlišných zájmů a našel způsob, jak uspokojit různé přirozené zájmy a zároveň je využít k „obecně prospěšným cílům“. Zvlášť byla přitom akcentována podpora

⁵ Citováno podle Rovenský, D.: V předních řadách, s. 82.

⁶ Srov. Rovenský, D.: V předních řadách, s. 82.

⁷ Hříbek, B.: Sílu nám dává strana II, s. 94–95.

⁸ Práce mladých byl časopis vydávaný od roku 1946 a měl sloužit především jako pomocník funkcionářského aktivu ČSM. Zhruba od poloviny padesátých let se v něm však stále častěji objevovaly čtenářsky atraktivnější texty jako reportáže nebo rady související s trávením volného času (zejména texty k turistice a stanování). To však vedlo k poměrně silné kritice nadřazených orgánů ČSM. Práce mladých přestala vycházet v roce 1963, jejím nástupcem se stal časopis My 64. V roce 1959 činil její náklad pouze 19 000 výtisků, zatímco Mladý svět již tehdy dosahoval počtu 109 000 výtisků. Srov. Vagaday, Daniel: Práce mladých, list svazu mládeže z let 1946 až 1963. Dipl. práce FSV UK 2012. Počty výtisků podle Rovenský, D.: V předních řadách, s. 120.

trávení volného času mladých v přírodě.⁹ To samozřejmě vedlo k výrazné proměně postoje funkcionářů ČSM k trampingu. Útoky na trampingu, které zazněly v diskusi o trampingu na stránkách časopisu *Práce mladých* v roce 1959, byly označeny za „dogmatické“¹⁰ a funkcionáři na krajské úrovni vedli neformální (a v dané chvíli neúspěšné) diskuse s trampskými šerify o možnosti jejich zapojení do struktury ČSM.¹¹ V létě 1964 také ČSM uspořádala I. ústřední tábornickou školu na Sluneční pasece pod Křemešníkem u Pelhřimova, která se stala zárodkem pozdější samostatné České tábornické unie.¹²

V době konání IV. sjezdu ČSM v dubnu 1963 podle statistik vykazovala tato organizace celkem 1 418 783 členů, jinak řečeno 52,5 % celkového počtu lidí ve věkové kategorii 14–26 let.¹³ Oproti situaci při III. sjezdu ČSM šlo o početní nárůst o více než čtvrt miliónu členů, značná část nárůstu však připadala na posun věkové hranice pro přijetí z patnácti na čtrnáct let, což znamenalo, že organizace ČSM vznikaly i v nejvyšších ročnících základních škol.¹⁴ V dalších letech dochází k postupnému poklesu počtu členů i podílu členů ČSM ve věkové skupině 14–26 let. Již před polovinou šedesátých let navíc nemalá část základních organizací fungovala jen velmi formálně. Prakticky v naprostém rozkladu se nacházely organizace ČSM na mnohých vysokých školách. Na konci roku 1963 vedení svazu mládeže obnovilo samostatné vysokoškolské obvody ČSM, což znamená, že nadále již nebyli vysokoškoláci v rámci běžných obvodních výborů ČSM, ale tvořili specifickou vyšší jednotku. ČSM se tak snažil čelit stoupající apatii a zároveň posílit kontrolu nad touto skupinou mladých lidí. Zároveň tak narážala na rozhodnutí KSČ, jež krátce předtím začala ustavovat vysokoškolské výbory KSČ s pravomocí okresních respektive obvodních výborů KSČ.¹⁵ Ale ani tento krok nedokázal zvrátit vývoj směřující k naprostému odklonu většiny vysokoškoláků od ČSM.¹⁶ Jak konstatoval materiál připravený pro Ideologickou komisi ÚV KSČ v roce 1965, vliv oficiálního svazu mládeže na tuto část mládeže byl jenom minimální. Rozpad autority ČSM ve vysokoškolském prostředí, především v Praze, lze ilustrovat na mnoha příkladech – ve volbách do fakultního výboru ČSM na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy zvítězila v listopadu 1964 skupina radikálních studentů (Zdeněk Pinc, Vladimír Macura, Jana Kohnová, Mikuláš Tomin aj.) s recesistickým názvem *Klikoživ* (Klika opozičních živlů). Díky tomu se paradoxně členem výboru stal i Štěpán Benda, přestože nepatřil mezi členy ČSM.¹⁷ Na Fakultě strojní ČVUT v Praze zase radikální studenti po svém vítězství ve volbách přejmenovali fakultní výbor ČSM na Studentskou akademickou radu a symbolicky

⁹ Srov. Hříbek, B.: *Sílu nám dává strana II*, s. 102–103.

¹⁰ Rovenský, D.: *V předních řadách*, s. 53.

¹¹ Zajímavě to zachycuje např. *Informace č. 13 z týdenních svodek KS-MV za první polovinu července 1964*. Podle ní došlo k jednání mezi funkcionáři ČSM a šerify trampských osad. Většina šerifů ovšem zapojení trampů do ČSM odmítla, protože si chtěla udržet nezávislost a nezávanost na pevný organizační řád. Mnozí trampové hodlali nadále udržovat své členství v ČSM, ale činnost v této organizaci zásadně nechtěli spojit s trampingu. Zároveň ale kritizovali nízkou aktivitu ČSM. Podobná jednání podle této informace probíhala v Severočeském a Západočeském kraji, zřejmě však s podobným výsledkem. Nejvíce však STB zaujal jeden z šerifů ze Sokolovska známý pod přezdívkou Tony, který údajně chtěl ustavit nezávislou instituci „po vzoru Junáka“. Srov. *Archiv bezpečnostních složek, f. II. správa MV (A 34)*, kart. 489.

¹² Šantora, Roman (ed.): *Skautské století. Dobrodružný příběh 100 let českého skautingu*. Praha 2012, s. 162.

¹³ Pro srovnání – Pionýrská organizace ČSM sdružovala v této době celkem 88,8 % všech dětí příslušného věku a oddílů jisker 82,7 % dětí mezi 6. a 9. rokem života. Hříbek, B.: *Sílu nám dává strana II*, s. 95.

¹⁴ Hříbek, B.: *Sílu nám dává strana II*, s. 95.

¹⁵ Jedno se o výraznou výjimku oproti běžné struktuře okresních a obvodních výborů jinak založených výhradně na územním principu – podobné výjimce se netěšila ani jinak velmi privilegovaná Československá akademie věd.

¹⁶ Pažout, Jaroslav: *Mocným navzdory. Studentské hnutí v šedesátých letech 20. století*. Praha 2008, s. 80–85.

¹⁷ Pažout, J.: *Mocným navzdory, s. 82–83*. Srov. též memoárový rozhovor Kohnová, Jana: *Die Studentenbewegung der sechziger Jahre in der ČSSR als Erfahrung einer Generation*. In: Brenner, Christiane – Braun, Karl – Kasper, Tomáš (Hg.): *Jugend in der Tschechoslowakei. Konzepte und Lebenswelten (1918–1989)*. Göttingen – Bristol (USA) 2016, s. 335–357.

zrušili také oslovování „soudruhu“.¹⁸ Na vysokých školách se objevovala rovněž studentská periodika fakticky nezávislá na vedení ČSM a vůči vedení KSČ často velmi kritická. Nejznámějším byl Buchar vydávaný již zmíněnou STAR na ČVUT,¹⁹ na vysokých školách humanitního a uměleckého směru se zase šířil neoficiální časopis Pátek, s nímž spolupracoval např. divadelník Jiří Suchý nebo hudebník Zdeněk Rytíř. StB se v případě posledně zmíněného periodika domnívala, že se má jednat o zárodek nezávislého periodika pro mládež, v níž by radikálně naladěni příslušníci mladé generace zcela svobodně vyjadřovali i kritické politické názory, a proto také skupinu rozpracovávala ve speciální akci nazvané Klášter.²⁰ Ale i jiné časopisy vydávané většinou fakultními výbory ČSM se staly platformou pro vyjadřování alternativních kritických myšlenek, což vedlo k jejich ostrým konfliktům s vyššími orgány ČSM, které dokonce zpochybňovaly účelnost jejich vydávání s odkazem na nově vzniklý celostátní časopis Student.²¹ Hluboké rozpory bylo možno pozorovat také při oslavách majáles v roce 1965 a skandálu kolem vyhoštění zvoleného krále pražského majáles, nonkonformního beatnického amerického básníka Allena Ginsberga.²² Jeden z hlavních radikálních předáků studentského hnutí Jiří Müller na I. celostátní vysokoškolské konferenci v Praze v prosinci 1965 zcela jednoznačně požadoval federalizaci ČSM na základě věku, příslušnosti k určitým sociálním skupinám (mladí dělníci, zemědělská mládež, vysokoškoláci) i určitým skupinovým zájmům a zároveň podporoval přeměnu ČSM na skutečnou reprezentaci mladých, která by v konkrétních bodech mohla fungovat jako oponent Komunistické strany Československa a její politiky.²³ První z uvedených požadavků, tedy výrazné rozšíření diferenciace v rámci ČSM, ovšem nepožadovali jen předáci studentského hnutí, ale vážně se o něm začalo hovořit i ve vedení Svazu mládeže. Jasně to prokazuje např. již zmíněný materiál Problematika současné mladé generace, připravený v září 1965 pro schůzi Ideologické komise ÚV KSČ,²⁴ jenž obsahoval dokonce dvě možné varianty změn. Základem první bylo rozčlenění ČSM na základě věku. Právě ve velmi širokém věkovém rozpětí členstva byl spatřován jeden z hlavních problémů ČSM – přece jen zájmy a potřeby čtrnáctiletých se značně lišily od zájmů a potřeb mladých dospělých kolem 25. roku věku. Návrh předpokládal vytvoření speciální organizace pro věkovou skupinu 14–17 let, tedy pro mládež na základních a středních školách. Druhá varianta šla svým způsobem v decentralizaci ještě výrazně dále a požadovala výraznou diferenciaci podle odlišných zájmů a sociálních skupin, zhruba v duchu Jiřího Müllera, jenž však byl z ČSM pro své radikální názory (zejména ale asi ty týkající se vztahu mezi ČSM a KSČ) vyloučen. Ale v tomto bodu už materiál do určité míry jen rozpracovával usnesení ÚV KSČ o hlavních směrech zdokonalení plánovitého řízení národního hospodářství a o práci strany z ledna téhož roku, kde se objevila i poměrně rozsáhlá pasáž věnovaná žádoucím změnám organizační struktury ČSM, které měly umožnit, aby Svaz mládeže mohl plnit svůj úkol – aktivně ovlivňovat vývoj veškeré mládeže (tedy i nečlenů ČSM). Z tohoto důvodu Svaz „neměl ulpívat jen na vžitých organizačních formách“ – tedy na organizacích v rámci pracoviště či školy, ale naopak se počítalo s vytvářením kroužků, klubů, oddílů, družin, táborských sdružení a skupin v místech. Právě v nich měl ČSM umožňovat plnohodnotné trávení volného času mládeže kulturní, technickou a sportovní činností. V tomto směru se očekávala i pomoc dalších masových organizací jako Revoluční-

¹⁸ Pažout, J.: Mocným navzdory, s. 82

¹⁹ K Bucharu srov. Kohnová, J.: Die Studentenbewegung der sechziger Jahre, s. 338–339.

²⁰ Srov. Archiv bezpečnostních složek, f. II. správa MV (A 34), kart. 489, Týdenní svodky č. 18 a 22 (18. 4. a 6. 6. 1964).

²¹ Pažout, J.: Mocným navzdory, s. 86–87.

²² Srov. např. Blažek, Petr: Vyhoštění krále majálesu. Allen Ginsberg a Státní bezpečnost. Paměť a dějiny 5 (2011), č. 2, s. 28–43.

²³ Pažout, J.: Mocným navzdory, s. 88–89.

²⁴ Národní archiv, fond KSČ – ÚV, Ideologická komise ÚV KSČ 1958–1968 (10/5), kart. 6, arch. j. 23/1, materiál Problematika současné mladé generace.

ho odborového hnutí (ROH) nebo Československého svazu tělesné výchovy (ČSTV).²⁵ Základní spor se však točil kolem postavení těchto nových forem v rámci celkové organizační struktury ČSM – radikálové jako J. Müller jimi chtěli nahradit dosavadní základní organizace, zatímco dogmatici nebo podle tehdejšího výraziva konzervativci se spoléhali na tradiční strukturu organizací při pracovišti a na školách a zejména na okresní organizace s aparátem obávajícím se jakýchkoliv reforem nebo radikálních změn.

V průběhu let 1964–1966 začalo pracovat celkem 774 nejrůznějších klubů (dívčích, sběratelských, cestovatelských, literárních nebo vesnických přičleněných při ROH nebo MNV; vznikaly též ale kluby přátel Sovětského svazu), ovšem jejich členové museli být zároveň organizováni v základních organizacích obvykle na svém pracovišti či na škole.²⁶ K poměrně zásadní změně došlo v roce 1966 v organizaci tzv. politickovýchovné práce, tedy především propagandy a přípravy na vstup do KSČ. Tato agenda již nadále nebyla řízena centrálně, ale její výkon převzaly jednotlivé okresní (respektive obvodní) výbory ČSM, které naplňování přizpůsobovaly místním podmínkám.²⁷ To ovšem samozřejmě v praxi znamenalo často velký útlum „politickovýchovné činnosti“, protože mezi mladými lidmi se netěšila žádná obliba. Jinak ale značná část ČSM fungovala v zajatých kolejích. Probíhaly nejrůznější oficiální kampaně, přípravy na V. sjezd Československého svazu mládeže v roce 1967 také nevěstily nějaké dramatické strukturální změny – konal se seriál okresních konferencí závodních organizací, celostátní odvětvová setkání pracující mládeže i celostátní konference závodních organizací ČSM. Tradičně předsjezdové období přineslo soutěže aktivity jednotlivých svazáckých organizací, která ovšem probíhala v jednotlivých okresech či dokonce základních organizacích pod různými hesly. Trochu maoistický nádech (ovšem patrně nezamýšlený) mělo označení této kampaně v základní organizaci Chemlon Humenné – 5 květu V. sjezdu. Různé akce a kampaně probíhaly také v souvislosti s XIII. sjezdem KSČ (1966) nebo 50. výročím Velké říjnové socialistické revoluce (1967). V politické oblasti se výrazně projevil v celých šedesátých letech snahy nadchnout mladé lidi hlavně pro tzv. národněosvobozenecký boj v Jižní Americe, Africe i Asii. Hlavními objekty zájmu v tomto směru se stala v druhé polovině šedesátých let Kuba a zejména Vietnam. Mimořádný rozkvět zažívala také Cestovní kancelář ČSM (později Cestovní kancelář mladých – CKM), která vznikla v polovině padesátých let. Vedle klasické turistiky a rekreace zajišťovala např. tzv. budovatelské tábory, pedevizové výměnné zájezdy či jazykové kurzy.

Zasedání ÚV KSČ v únoru 1967 znovu podpořilo poněkud ambivalentní organizační řešení – na jednu stranu v hlavním referátu na zasedání Jiří Hendrych opakovaně zdůraznil nutnost zohlednění různých osobních zájmů mladých lidí v činnosti ČSM,²⁸ ale stejně tak energicky požadoval zachování rámce jednotné organizace. Podpořil však také některé navrhované organizační změny připravované také na V. sjezd ČSM, které nakonec vedly k narostlé dezintegraci Svazu mládeže.²⁹

²⁵ Usnesení Ústředního výboru KSČ o hlavních směrech zdokonalení plánovitého řízení národního hospodářství a o práci strany. Rudé právo 30. 1. 1965, s. 1 a 3–4.

²⁶ Hříbek, B.: Sílu nám dává strana II, s. 118.

²⁷ Tamtéž.

²⁸ Za základní poslání ČSM označil snahu „podněcovat mládež k účasti na budování naší socialistické společnosti a v souvislosti s tím uspokojovat, rozvíjet, prosazovat a hájit zájmy mládeže“. Nemělo se však jednat pouze o nějaká hobby, ale i zájmy politické. To však samozřejmě nemělo znamenat hájení proti politice KSČ, ale ruku s ní. Srov. O upevňování jednoty naší socialistické společnosti se zvláštním zřetelem k mladé generaci. Z projevu soudruha Jiřího Hendrycha na zasedání ústředního výboru KSČ. Rudé právo 10. 2. 1967, s. 3–6.

²⁹ „Upevňovat jednotnou politickou organizaci mládeže znamená dostat se co nejbližší ke každému mladému člověku, vycházet ve výchovné práci z jeho osobních sklonů a zálib. Tento úkol není nijak řešitelný než tím, že Svaz umožní mladým lidem, aby se v rámci jednotné organizace sdružovali podle společenského zařazení a zájmů a že podle toho bude volit i obsah, formy a metody práce. Podobně je správně přihlídnout ke specifce

Samotný V. sjezd ČSM se konal 5.–9. června 1967.³⁰ I přes vcelku bezproblémově proběhnuvší přípravné aktivity probíhal v poněkud napjaté náladě. Hlavním důvodem byl vývoj členské základny – ta se totiž od předchozího sjezdu v roce 1963 dramaticky snížila o více než 430 000 členů, tedy o více než 30 %. Přitom jen menší část poklesu padala na vrub demografického vývoje – členská základna ČSM už tvořila jen celou třetinu celkového počtu mladých lidí ve věku 14–26 let. Připomeňme, že ještě čtyři roky před tím se jednalo o 52,5 %, tedy o zhruba pětinu více. Nezdálo se tedy, že by nové metody a organizační formy přinesly kýžený zvrat. Na druhé straně ale daná situace odrážela trend udržování plně dobrovolnosti členství, což vedlo k odstranění mnoha mrtvých duší. Otázkou však zůstávalo, zda skutečně akceschopnost ČSM výrazněji narostla. Normalizační hodnocení V. sjezdu ČSM vytykalo především nedůsledný boj s opoziční platformou, tvořenou zejména zástupci vysokých škol a částí funkcionářů ČSM z Prahy. Přijaté závěry přitom údajně dokládaly, že opozice zůstávala ve výrazně menšině a nedokázala výrazněji zpochybnit pojetí ČSM jako jednotné organizace dětí a mládeže, která plní nejenom zájmové, ale i politické úkoly a je pevně vázána na KSČ. K výrazným ústupkům však podle normalizačních autorů došlo v definici základních článků organizační struktury ČSM – těmi se staly tzv. základní kolektivy, tedy nejenom jako dosud základní organizace na pracovišti, škole či v místě bydliště, ale také kluby mládeže (určené hlavně pro mladé do 18 let) a kolektivy pionýrských vedoucích. Zároveň si každý člen mohl delší svobodně volit základní kolektiv, v jehož rámci bude působit. To samozřejmě vedlo k další dezintegraci organizace a ztěžovalo možnost kontroly členů spolehlivým aparátem hlavně na okresní či obvodní úrovni.³¹ Právě nedůslednost v potření vnitrosvazové opozice a nastupující krize v mateřské KSČ vedly podle normalizátorů k rychlému posílení hlásů požadujících revizi sjezdu a prosazení změny koncepce činnosti Svazu mládeže.

Klíčové změny, pochopitelně výrazně ovlivněné probíhajícím demokratizačním procesem v celé společnosti, proběhly na plénu ÚV ČSM v březnu 1968 po bouřlivých diskusích v médiích i na veřejnosti. Výrazně se dotkly i organizační struktury ČSM, když se prosadily silné decentralizační a dezintegrační tendence. Počítaly i s výraznou demokratizací rozhodovacích procesů a s omezením zásahů ze strany KSČ. Došlo ke zrušení předsednictva ÚV ČSM i sekretariátu ÚV ČSM a vznikly nové vedoucí orgány, tedy vedení a výkonný výbor ČSM, což umožnilo přesun moci od zkompromitovaných členů ÚV ČSM směrem k reformní skupině v čele s novým předsedou ÚV ČSM Zbyňkem Vokrouhlickým (nar. 1930).³² Ještě důležitějším krokem ale bylo předání rozhodujících pravomocí k řízení jednotlivých typů základních organizací nově vytvořeným radám ÚV ČSM (za radu byl považován i štáb táborníků nebo skupina řídicí činnosti organizací v místě bydliště). To v praxi znamenalo další zásadní krok k rozkladu ČSM na samostatné organizace podle věkových, zájmových a sociálních skupin mládeže. Jejich proklamace nezávislosti na ČSM nyní skutečně byla jen otázkou času a strategického odhadu

jednotlivých věkových skupin mládeže. Těmto zásadám by mělo odpovídat i organizační členění mládežnické organizace.“ Tamtéž, s. 5.

³⁰ K průběhu V. sjezdu srov. V. sjezd Československého svazu mládeže. 5.–9. června 1967. Projevy a dokumenty. Praha 1967. Pohled přímého účastníka ze Slovenska přináší kniha Belan, Rudolf: Zvázáci (1945–1970). Bratislava 2015, s. 162–169.

³¹ Výběr z názorů v médiích požadujících větší míru samostatnosti jednotlivých institucí v únoru a březnu 1968 nabízí nepochybně tendenčně sestavený materiál Stanovisko byra ÚKRR a některé poznatky o vývoji mládežnického hnutí v ČSSR od začátku roku 1968 z konce května 1969. Srov. NA, fond KSČ – Byro pro řízení stranické práce v českých zemích (02/7), sv. 8, arch. j. 24 Informace o vývoji a současném stavu organizací dětského a mládežnického hnutí.

³² V letech 1963–69 byl předsedou Mezinárodního svazu studentstva. Nahradil konzervativního Miroslava Zavadila (nar. 1932), pozdějšího předsedu Ústřední rady odborů (1987–89) a člena předsednictva ÚV KSČ (1988–89).

jednotlivých funkcionářů. Vznikání nových samostatných organizací mládeže podpořil i Akční program KSČ z dubna 1968.³³

Asi nepřekvapí, že první „odpadlickou“ institucí se stala již v první polovině dubna Česká tábornická unie³⁴ vytvořená ze stábu táborníků, kterou prakticky současně následoval Svaz klubů mládeže (SKM). SKM ovšem vznikl na širší bázi než na dosavadních klubech mládeže – jeho východiskem se stala výše zmíněná skupina pro činnost v místě bydliště. Osou však zůstaly samotné kluby, protože zbytek místních organizací představoval příliš amorfni skupinu (jednalo se např. i o mladé chovatele či různé sběratelské nebo literární kroužky apod.).³⁵ Logicky se tedy jako první vyčlenily organizace zformované na základě jasně vymezených zájmů svých členů, kteří cítili především vzájemnou loajalitu a k samotnému ČSM zůstávali víceméně lhostejní. Nová forma nezávislé organizace jim měla přinést další výhody – např. Svaz klubů mládeže chtěl získat samostatný časopis, vlastní rozhlasový (a později i televizní) pořad. Obě nové instituce také disponovaly nezanedbatelnou materiální bází, což jim výrazně usnadňovalo samostatné fungování.

Z organizací založených na specifickém sociálním zařazení svých členů se nejvýrazněji profiloval Svaz vysokoškolského studentstva (SVS), založený v květnu prakticky bez návaznosti na ČSM. Jak již bylo zmíněno, na vysokých školách došlo k rozkladu ČSM fakticky již v letech 1964–1965 a reprezentanti vysokých škol patřili k jádru opozice i na V. sjezdu ČSM. Roztržku dovršila neschopnost ČSM adekvátně reagovat na tzv. Strahovské události na podzim 1967.³⁶ SVS se stal jednou z nejradikálnějších reformních skupin, což se naplno projevilo zejména po okupaci Československa v srpnu 1968, kdy vysokoškoláci organizovali jedny z nejviditelnějších a nejrazantnějších akcí proti pomalu nastupující tzv. normalizaci (především stávkou studentů na podzim 1968 a akce spojené s pohřbem Jana Palacha). Poměrně rychle se osamostatnila rovněž Unie středoškoláků a učňů,³⁷ která se do povědomí veřejnosti zapsala mj. podporou kandidatury dřívějšího ministra školství Čestmíra Císaře na funkci prezidenta republiky v dubnu 1968. Naopak méně výrazně se projevoval Svaz pracující mládeže,³⁸ JUVENA (Svaz mládeže českomoravského venkova)³⁹ a Svaz vojenské mládeže – vznik těchto tří institucí byl spíše důsledkem celkového

³³ „Mnohotvárnost potřeb, zájmů a často se měnících zálib mládeže, která sama je věkově, sociálně, kvalifikačně a jinak vnitřně diferencována, vyžaduje též členité a diferencované organizace dětí a mládeže.“

³⁴ Jednalo se o organizaci s relativně malým počtem členů (na konci května 1969 měla něco přes 5 000 členů), ale ovlivňovala pořádáním turistických a táborových akcí poměrně široký okruh mladých lidí. Vrcholným orgánem unie mezi sněmy byla Nejvyšší rada, která jmenovala sedmičlenné vedení. Srov. NA, KSČ – Byro pro řízení stranické práce v českých zemích (02/7), sv. 8, arch. j. 24 Informace o vývoji a současném stavu organizací dětského a mládežnického hnutí.

³⁵ K Svazu klubů mládeže jako velmi široké a členité organizaci srov. Holý, Jaroslav: Dějiny Svazu klubů mládeže (SKM). Praha 2008. Autor byl místopředsedou SKM v letech 1968–70. K 30. dubnu 1969 existovalo skoro 1 000 kolektivů SKM s údajně asi 30 000 členy.

³⁶ Srov. Soukromý archiv Josefa France, neuspořádáno, Vokrouhlický, Zbyněk: Úvodní slovo na národní kongres sdružení organizací dětí a mládeže, 19.–20. 12. 1968

³⁷ Stanovy však USU přijala až v říjnu 1968. Koncem května 1969 měla asi 80 000 členů a mj. převzala pořádání soutěží Wolkrův Prostějov nebo Strážnice Marie Kudeřkové. Nejvyšším orgánem USU byl Národní kongres a Národní parlament, pozici vrcholného výkonného orgánu mělo předsednictvo Národního parlamentu. Národní archiv, f. KSČ – Byro pro řízení stranické práce, sv. 8, arch. j. 24 Informace o vývoji a současném stavu organizací dětského a mládežnického hnutí.

³⁸ Podle zprávy oddělení státních orgánů a společenských organizací byra ÚV KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích z jara 1969 se v roce 1968 objevovaly snahy vytvářet samostatné organizace podle profesí mladých lidí kopírující odborové svazy – tedy např. pro hornickou mládež, mládež na železnici apod. K 24. květnu 1969 měl SPM 30 051 člena. Srov. NA, KSČ – Byro pro řízení stranické práce v českých zemích (02/7), sv. 8, arch. j. 24 Informace o vývoji a současném stavu organizací dětského a mládežnického hnutí.

³⁹ Juvena měla k 30. dubnu 1969 48 604 členy v 3064 základních kolektivech. Organizována byla dvojstupňově bez krajského článku. S autonomním postavením se do Juveny zapojilo Sdružení vesnických klubů, Sdružení jezdeckých klubů mládeže a Asociace agroklubů. Tamtéž.

rozpadu organizační struktury ČSM než nějaké výraznější touhy mládeže po organizování na této bázi.

Od ČSM se odštěpila v dubnu 1968 také její Pionýrská organizace a její vedení proklamovalo snahu vytvořit nezávislou organizaci Československý pionýr. Zde se secesionistické nálady projevovaly naopak dlouhodobě již před V. sjezdem ČSM a v podstatě kopírovaly vztah ČSM a KSČ – jestliže ČSM byl vnímán jen jako jakýsi přívěsek komunistické strany bez možnosti vytváření a hájení vlastních specifických postojů, podobně si připadala ve vztahu k ČSM řada funkcionářů Pionýra.

I v Pionýru stejně jako v dalších institucích se ale projevovala odlišná dynamika vývoje v českých zemích a na Slovensku. Nelze přitom jednoznačně tvrdit, že by Slovensko ve všech ohledech zaostávalo – například k převodu pravomocí na rady ÚV ČSM zde došlo dokonce dříve než v českých zemích.⁴⁰ Na druhé straně však řada nových organizačních forem a organizačních struktur mládeže zde neměla tak hluboké kořeny jako v českých zemích. Plně to platilo např. o Svazu klubů mládeže, který se skutečně zformoval pouze v českých zemích. Slovenská rada Pionýra zůstala poněkud konzervativnější a motorem reformem se stala Česká rada Pionýra. Odlišný vývoj však nepřál udržení společné organizace, a tak na počátku roku 1969 fungoval jako skutečně celostátní pouze Svaz vojenské mládeže, kde z logických důvodů nemohlo dojít k rozdělení na českou a slovenskou složku. Jinak ovšem většina českých organizací našla svůj pandán v podobně formovaných slovenských institucích.

Vedle organizací fungujících na základě společných zájmů, sociálního nebo věkového zařazení začaly také brzo vznikat svazy mládeže národnostních menšin. Dva z nich působily na Slovensku – Svaz maďarské mládeže a Svaz ukrajinské mládeže. V českých zemích působil pouze Svaz polské mládeže, který se začal rodit již v dubnu 1968 – tehdy se totiž z iniciativy Polského svazu kulturněosvětového sešli představitelé polské mládeže z okresů Frýdek-Místek a Karviná a shodli se na „neúnosnosti“ dalšího působení polské mládeže v rámci ČSM. Zároveň zvolili přípravný hlavní výbor a podnítili vznik místních skupin. V době konání ustavujícího sjezdu Svazu polské mládeže 22. června 1968 jich údajně existovalo již 42.⁴¹ Jenže ministerstvo vnitra nakonec odmítlo registraci Svazu,⁴² a ten tak byl nucen působit v rámci výše zmíněného Svazu klubů mládeže.

Naopak v krátkém čase, v němž probíhal reformní proces, se nijak výrazně neprofilovaly organizace mládeže na stranickém základě, zejména když vytváření podobné organizace odmítalo tehdejší vedení KSČ. Zbývající české politické strany, kterým bylo v předchozím období všemožně zabraňováno v práci s mládeží, nebyly schopny okamžitě vytvořit odpovídající struktury, i když zejména socialistická strana, před rokem 1948 v této oblasti velice aktivní, jistě pokusy v tomto směru činila.⁴³ Strana lidová zase počítala s oživením práce s mládeží v rámci katolické církve. Církev se údajně snažila proniknout zejména do Junáka,⁴⁴

⁴⁰ K slovenskému pamětnickému pohledu srov. Belan, Rudolf: *Zvázáci*. Bratislava 2015.

⁴¹ Srov. Soukromý archiv Josefa France, neuspořádáno, Informace o vývoji Svazu polské mládeže v Československu po lednu 1968, s. d. [březen 1969?]

⁴² K nelibosti republikového ministerstva vnitra slovenské ministerstvo naopak svazy maďarské a ukrajinské mládeže registrovaly. NA, KSČ – Byro pro řízení stranické práce v českých zemích (02/7), sv. 8, arch. j. 24 Informace o vývoji a současném stavu organizací dětského a mládežnického hnutí.

⁴³ Jednalo se hlavně o Sdružení socialistické mládeže. Zároveň se ale v Brně zformoval Klub československé mládeže socialistické, jenž mj. připravoval založení závodních organizací ČSS na některých brněnských středních a vysokých školách. V jeho čele stál pozdější známý historik Jiří Pernes. Srov. Míková, Martina: *Hnutí vysokoškolského studentstva v Brně v letech 1968–1969*. Dvacáté století 2009, č. 1, s. 160–174.

⁴⁴ Junák byl obnoven v březnu 1968 mimo struktury ČSM. Počet svých členů koncem května 1969 odhadoval na 75 000. NA, KSČ – Byro pro řízení stranické práce v českých zemích (02/7), sv. 8, arch. j. 24 Informace o vývoji a současném stavu organizací dětského a mládežnického hnutí.

což bylo v pozdějších letech hojně využíváno i v propagandě (např. ve filmu *Bouřlivé víno* z roku 1976)^{45, 46}

Klíčovou otázkou se zhruba od léta 1968 stával další osud zbytků Československého svazu mládeže, což bylo obzvlášť významné pro profesionální pracovníky aparátu této organizace hlavně na okresní a krajské úrovni, kteří se ocitli v jakémsi vakuu.⁴⁷ Zbyněk Vokrouhlický na národním kongresu sdružení organizací dětí a mládeže v prosinci 1968 definoval celkem tři základní názorové tendence na možnosti řešení otázku další existence ČSM nebo jiné sjednocující struktury. První spočívala v představě, že nově vznikající samostatné organizace samy zdola vytvoří novou neformální a později i formalizovanou jednotnou instituci.⁴⁸ Ta se měla zrodit na podkladě dosavadního aparátu Svazu mládeže, protože šlo prakticky o jedinou strukturu, která byla schopná se podobného úkolu v krátké době úspěšně zhostit. Tento myšlenkový směr správně předpokládal, že bouřlivá doba si vynutí vytvoření nějaké společné reprezentace mládeže, která bude schopná prosazovat zájmy této věkové skupiny podstatně lépe než jednotlivé a v některých případech nepřilíš početné parciální organizace. Tuto variantu podporil explicitně i Akční program KSC, jenž doporučoval vytvoření federace jednotlivých organizací.⁴⁹ A nahrávala jí i skutečnost, že ČSM nadále spravovala značnou část majetku určeného na podporu dětských a mládežnických hnutí.

Nicméně nechyběly ani radikální názory, které požadovaly okamžitou likvidaci všech zbývajících struktur ČSM a k případnému vytvoření nějakého společného útvaru by přistupovali až ve vzdálenější budoucnosti, kdy dospějí dosavadní organizace k poznání jejich užitečnosti. To by ovšem znamenalo značně složitý proces, který by přinesl mnoho nových nákladů, a zároveň nesmírně komplikované vypořádání značného majetku ČSM. Navíc doba vyžadovala aktivitu na nejvyšších patrech politické reprezentace, které byl fakticky schopen patrně pouze Svaz vysokoškolského studentstva, a i to jen s různými limity.

V některých regionech se však okresní výbory ČSM snažily udržet jednotný Svaz mládeže, byť v reformované a vnitřně diferencované podobě. O to usilovaly výbory ČSM v okresech Příbram nebo Benešov.⁵⁰ To však aktuální vedení ČSM odmítalo jako projev setrvačnosti a nedostatečné informovanosti o aktuální situaci. Přitom se objevily i náznaky, že požadavek zachování jednotného ČSM je prosazován zvnějšku organizace, pravděpodobně konzervativními představiteli aparátu KSC na okresních úrovních.⁵¹

⁴⁵ *Bouřlivé víno* (1976, rež. Václav Vorlíček). Srov. Český hraný film V 1971–1980. Praha 2007, s. 50–52.

⁴⁶ Aktivizovala se i mládež dalších církví v nových či obnovovaných organizacích jako YMCA – Křesťanské sdružení mladých lidí, Ekumenické hnutí inteligence a studentstva či Klub mladých církve československé. NA, KSC – Byro pro řízení stranické práce v českých zemích (02/7), sv. 8, arch. j. 24 Informace o vývoji a současném stavu organizací dětského a mládežnického hnutí.

⁴⁷ Jen část z nich spojená s jednotlivými radami ÚV ČSM přešla do nově vznikajících organizací. Ty však většinou nemohly financovat aparát v dosavadním rozsahu a navíc se v nich prosazovali i noví funkcionáři zdola.

⁴⁸ První plány na federaci mládežnických organizací, jejíž společný ústřední orgán by byl složen ze zástupců relativně značně samostatných svazů, se údajně objevily již na přelomovém plénu ÚV ČSM v březnu 1968. Srov. NA, KSC – Byro pro řízení stranické práce v českých zemích (02/7), sv. 8, arch. j. 24 Informace o vývoji a současném stavu organizací dětského a mládežnického hnutí.

⁴⁹ „Kromě momentálních dílčích zájmů a zálib různých skupin mládeže existují však naléhavé současné i perspektivní potřeby a zájmy týkající se celé mladé generace, jejichž vyjádření a prosazení vyžaduje společný postup všech významných oddílů mládeže a tomu odpovídající formu organizace a společenské reprezentace mládeže. Domníváme se, aniž mladým lidem chceme předepisovat strukturu mládežnické organizace, že současným potřebám a aparát mládežnického a dětského hnutí nejlépe odpovídá forma federace.“

⁵⁰ Obecně okresní stavu ČSM, existencně ohrožený aktuálním vývojem, se všemožně snažil rozkladu ČSM zabránit, což se ukázalo při poradě předsedů OV ČSM na začátku dubna 1968. Objevily se zde názory, že „ÚV ČSM nejsou generálové bez vojska, ale dnešní ČSM je vojsko bez generálů“. Srov. NA, KSC – Byro pro řízení stranické práce v českých zemích (02/7), sv. 8, arch. j. 24 Informace o vývoji a současném stavu organizací dětského a mládežnického hnutí.

⁵¹ Soukromý archiv Josefa France, neuspořádáno. Vokrouhlický, Zbyněk: Úvodní slovo na národní kongres sdružení organizací dětí a mládeže, 19.–20. 12. 1968.

Vytvoření společného orgánu, který by podpořila přinejmenším výrazná většina nově samostatných svazů, ovšem vyžadovalo složitá a poměrně zdlouhavá vyjednávání. Navíc mládežnické organizace těžko mohly řešit tuto otázku v období školních prázdnin. Ještě v jejich průběhu ovšem došlo k okupaci Československa, což pochopitelně vneslo do jednání nové prvky. Na vstup vojsk Sovětského svazu a dalších zemí Varšavské smlouvy bezprostředně reagovalo společné prohlášení vedení ÚV ČSM a představitelů dalších mládežnických a dětských organizací z 27. srpna, v němž podepsaní v čele se Z. Vokrouhlickým podpořili legální představitele státu i KSČ. Zároveň vyjádřili i důvěru a podporu „progressivním činitelům, řádně zvoleným na XIV. sjezdu KSČ“. Signatáři zároveň předvídavě zdůraznili, že nesmí legální reprezentace zklamat. Na těchto svých postojích reprezentanti mládežnických a dětských organizací, respektive přípravný výbor Sdružení organizací dětí a mládeže (SODM) setrvali i v následujících měsících, což potvrdil i otevřený dopis přípravného výboru SODM členům ÚV KSČ před smutně proslulým listopadovým plénem ÚV KSČ, v němž zástupci mládežnických a dětských organizací mj. opětovně výslovně podpořili legalitu XIV. sjezdu KSČ. Podobné společné akce vytvářely atmosféru, v níž mohlo dojít k vytvoření společné organizační báze.

To se plně prokázalo při jednání národního kongresu sdružení organizací dětí a mládeže, který nakonec proběhl v Praze 19.–20. prosince 1968 a zúčastnili se ho vedle dosavadních představitelů ČSM zástupci Pionýra, Svazu klubů mládeže, České táborské unie, Unie středoškoláků a učňů, Svazu vysokoškolského studentstva Čech a Moravy (SVS), Svazu vojenské mládeže, Juveny – Svazu mládeže českomoravského venkova, Svazu pracujících mládeže, Junáka⁵² a Svazu polské mládeže. Normalizační historici a publicisté tento kongres označili za definitivní likvidaci ČSM a popření všech marxisticko-leninských zásad pro řízení mládežnického hnutí. Především kritizovali skutečnost, že vzniklé sdružení mělo víceméně koordinační úlohu a zúčastněné organizace si uchovaly svoji plnou samostatnost. V rétorice sedmdesátých a osmdesátých let to znamenalo ústup od demokratického centralismu, což byl jeden z hlavních hříchů spojovaných s obdobím 1968–1969.⁵³ Reálně se ale z hlediska aparátu ČSM jednalo v dané chvíli o maximum možného. Statut nového sdružení se nerodil úplně lehce, zejména SVS,⁵⁴ ale i další organizace sledovaly velmi pečlivě jednotlivé formulace s cílem předejít jakékoliv obnově monopolní organizace typu ČSM. Z § 1 tak muselo zmizet tvrzení, že Sdružení je „reprezentací mládeže a dětí“ a zůstal jen poněkud tautologický výrok, že „Sdružení organizací dětí a mládeže je sdružením organizací dětí a mládeže v České socialistické republice“. Původní formulace § 6 „Sdružení informuje organizace mládeže a dětí a koordinuje jejich činnost podle společných dohod“ byla nahrazena trochu šroubovanou variantou, že „Prostřednictvím sdružení se informují členské a přidružené organizace navzájem a koordinují svou činnost na základě společných dohod. Touto cestou hledají způsoby vzájemné podpory svých požadavků a pomáhají tak vytvářet solidární postup ke skutečnému prosazení zájmů členských a přidružených organizací v rámci Národní fronty.“ Jednoznačně je v obou změnách vidět snaha co nejvíc omezit samostatnost Sdružení a nevytvářet ani náznak možnosti, že by se jednalo o nějakou vůdčí instituci. Nicméně důležitou roli hrála skutečnost, že Sdružení se stalo členem Národní fronty.⁵⁵ I na této

⁵² Jako součást Federace branných a technických sportů – Svazarm vznikl i Junák – Zálesák. Jeho zástupci se však národního kongresu neúčastnili.

⁵³ Srov. Hříbek, B.: Sílu nám dává strana II, s. 130–131.

⁵⁴ SVS si také od SODM udržovalo určitý odstup a podepsalo s ním separátní dohodu o spolupráci, podle níž se SVS naplno účastnil pouze v hospodářské radě a v revizní komisi SODM, zatímco v Radě SODM měli jeho zástupci pozorovatelé pouze hlas poradní. Soukromý archiv Josefa France, neuspořádáno, Dohoda o spolupráci mezi SVS a SODM (návrh, prosinec 1968).

⁵⁵ Podle § 14 bylo za „specifickou součástí“ Sdružení považováno také „sdružení mladých poslanců“, s nímž měla být uzavřena speciální smlouva. Mladí poslanci ČNR měli předložit návrh zákona o postavení mladé generace České socialistické republiky.

půdě se ovšem zavázalo hájit samostatnost svých členských institucí před jakoukoliv formou nátlaku a chtělo podpořit zapojení členských organizací přímo do Národní fronty.⁵⁶ Na poslední chvíli bylo dokonce prosazeno, že členské organizace mohou uzavírat i mezinárodní dohody, pokud nejsou v rozporu s již přijatými uhlavami. Statut zároveň reflektoval integrační tendence v nižších územních celcích – pro ně měly platit podobné zásady jako na republikové úrovni. Orgánem sdružení se stala vedle kongresů rada sdružení tvořená paritně zastoupenými členskými i přidruženými organizacemi. Při radě sdružení fungoval výkonný sekretariát, který vedl běžnou agendu. Jako další orgány sdružení statut jmenoval hospodářskou radu a revizní komise. Na poslední chvíli byla ze statutu vypuštěna instituce smířčích soudů. Předsedou rady Sdružení byl zvolen opět Zbyněk Vokrouhlický. Toho také kongres chtěl prosadit jako kandidáta na funkci ministra mládeže a sportu. Kongres rovněž pověřil radu sdružení jednáním s ÚV ČSM o převodu majetku, práv a povinností dosavadního ČSM v České socialistické republice. Z tohoto hlediska kongres zahájil poslední kapitolu existence ČSM v českých zemích.⁵⁷ Jestliže však na Slovensku ČSM právně zanikl v únoru 1969, v českých zemích se situace z právního hlediska komplikovala – stanovy z roku 1958 totiž nepočítaly s možností zániku organizace. Nové stanovy schválené V. sjezdem ČSM nebyly řádně předloženy ministerstvu vnitra a vlastně tedy neměly vstoupit v platnost. Přesto plénum ÚV ČSM rozhodlo o likvidaci této organizace na svém zasedání 5. března 1969. Nejasného stavu chtěly využít rezistující okresní výbory ČSM v Příbrami a Benešově společně s některými základními organizacemi ČSM z jiných okresů a snažily se vytvořit novou republikovou organizaci ČSM.⁵⁸

Sdružení vzniklo již na principu národní republikové organizace s tím, že slovenským pandánem bylo Združenie detských a mládežnických organizácií Slovenska (ZDMOS), koncipované podobným způsobem.⁵⁹ Nicméně ZDMOS jako celek i jeho jednotlivé členské organizace zastávaly většinou výrazně méně radikální postoje než jejich české protějšky. I v rámci českých organizací začalo již na přelomu let 1968 a 1969 a zejména po jednání pléna ÚV KSČ dubnu 1969 docházet k diferenciaci a pomalému prosazování politiky normalizace, často formou opozice proti legálně zvoleným orgánům. Zvláště náchylné k tomuto vývoji se jevíly organizace jako Juvena nebo Svaz pracující mládeže, ale velmi rychle se změnila i např. atmosféra v Unii středoškoláků a učňů. Odpovídalo to i snaze stranických orgánů koncentrovat se na upevnění vlivu právě v organizacích reprezentujících hlavní sociální skupiny a také v těch pracujících s dětmi (Pionýr, Junák).⁶⁰ V rámci SODM se norma-

⁵⁶ To se také podařilo – členem Národní fronty se nestal pouze SVS, protože nepodal přihlášku. Svaz polské mládeže pak vůbec nebyl registrován ministerstvem vnitra.

⁵⁷ Soukromý archiv Josefa France, neuspořádáno, Návrh statutu Sdružení organizací dětí a mládeže České socialistické republiky [podzim 1968], Změny a doplňky návrhu statutu dohodnuté na jednání přípravného výboru dne 9. prosince 1968; Stanovy Sdružení organizací dětí a mládeže České socialistické republiky schválené ustavujícím kongresem organizací dětí a mládeže dne 19. prosince 1968; Návrh zásad ekonomických vztahů organizací sdružených ve sdružení mládežnických a dětských organizací českých zemí; Návrh usnesení ustavujícího kongresu Sdružení organizací dětí a mládeže.

⁵⁸ Oddělení státních orgánů a společenských organizací byra ÚV KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích však oživování ČSM jako instituce na celorepublikové nebo celostátní úrovni odmítlo a tzv. koordinační výbor ČSM navrhl považovat pouze za koordinační orgán okresních výborů ČSM v Benešově a Příbrami. Okresní organizace v těchto dvou okresech se jinak měly zapojit do činnosti okresních SODM. Pouze v případě, že by staronový ČSM získal masovější nadregionální podporu, bylo oddělení svůj postoj ochotno přehodnotit. NA, KSČ – Byro pro řízení stranické práce v českých zemích (02/7), sv. 8, arch. j. 24 Informace o vývoji a současném stavu organizací dětského a mládežnického hnutí.

⁵⁹ Na Slovensku si dlouho udržoval silnou pozici ČSM – vedle něj vznikly do podzimu 1968 jako samostatné organizace pouze Pionýr, Junák a Svaz vysokoškoláků Slovenska. Původně se tedy počítalo na počátku roku 1969 se vznikem Svazu mládeže Slovenska. Situace se však vyvinula jinak.

⁶⁰ NA, KSČ – Byro pro řízení stranické práce v českých zemích (02/7), sv. 8, arch. j. 24 Informace o vývoji a současném stavu organizací dětského a mládežnického hnutí.

lizační tendence projevovaly neustále rostoucím tlakem na upevnění integrace a omezování samostatnosti jednotlivých členských organizací. Zároveň byla čím dál tvrději vyžadována vstřícnost ke krokům vedení KSČ.⁶¹ Na druhé straně Rada SODM nadále setrvala na jednoznačných reformních pozicích a kritizovala nastupující normalizaci – jasně se to projevilo v jejích reakcích na smrt Jana Palacha v lednu 1969 i při dalších příležitostech na počátku roku 1969.⁶² Nástrojem rozšíření vlivu KSČ u mládeže a v mládežnickém hnutí se měly stát podle usnesení předsednictva ÚV KSČ z 25. února 1969 aktivity strany pro práci s mladou generací.⁶³

Celostátní kongres dětských a mládežnických organizací ČSSR, jehož úkolem bylo vytvoření zastřešujícího federálního orgánu,⁶⁴ se sešel v Praze 11. a 12. března 1969. Poměrně obsáhlý dopis mu adresoval i stále ještě první tajemník ÚV KSČ Alexander Dubček.⁶⁵ Psal v něm o potřebě „diferencované jednoty hnutí mladých“ a o vytváření „celostátní organizace, která má vyjadřovat potřeby celé mladé generace.“ Ale už termín „organizace“ narážel na nevoli některých českých organizací, a to nejenom tradičně skeptického a odtažitého SVS, ale např. i Svazu pracující mládeže, které doporučovaly používat raději méně silný pojem „orgán“. Po zdoluhavých jednáních nakonec přijatý statut Federální rady⁶⁶ dětských a mládežnických organizací ČSSR (FRDMO) přebíral mnohé formulace ze statutu SODM. Členskými organizacemi z české strany vedle členských organizací SODM byl i Junák – Zálesák, Svaz vysokoškolského studentstva si udržoval nadále pozici pozorovatele, stejně jako Zváz vysokoškolákov Slovenska.⁶⁷

Pozici SODM (i FRDMO) od jara 1969 výrazně ohrožoval Svaz mladých (později Leninický svaz mladých – LSM), organizace blízká radikálním dogmatickým skupinám v KSČ.⁶⁸ LSM se halasně hlásil k marxismu-leninismu i k přátelství se Sovětským svazem a snažil se stát zárodkem nové monopolní organizace, ovšem orientované na ideologicky pevné jádro. Vztahy SODM a Svazu mladých byly od počátku krajně vypjaté. Na zakládací schůzi Svazu mladých v pražském hotelu Tichý 7. března 1969 nebyli vpuštěni ani zástupci SODM ani mnozí novináři.⁶⁹ SODM v reakci označil Svaz mladých za sektáře a stále ještě víceméně svobodná periodika LSM velice ostře kritizovala. Na celostátním kongresu v březnu 1969 předložila delegace Svazu klubů mládeže po konzultaci s dalšími českými delegacemi návrh stanoviska kongresu ke vzniku tzv. Svazu mladých. I když toto stanovisko podpořilo svobodu spolčování, v případě Svazu mladých konstatovalo, že „toto právo je zneužíváno zcela

⁶¹ Srov. např. ČTK: Společný postup mládežnických organizací. Rudé právo 3. června 1969, s. 2.

⁶² NA, KSČ – Byro pro řízení stranické práce v českých zemích (02/7), sv. 8, arch. j. 24 Informace o vývoji a současném stavu organizací dětského a mládežnického hnutí.

⁶³ Na tomto zasedání byla projednávána i zpráva o situaci v mládežnickém hnutí a o některých postojích mladé generace. Srov. Politiku strany uvést v každodenní život. Komuniké ze schůze Předsednictva ÚV KSČ. Rudé právo 27. února 1969, s. 1 a NA, KSČ – Byro pro řízení stranické práce v českých zemích (02/7), sv. 8, arch. j. 24 Informace o vývoji a současném stavu organizací dětského a mládežnického hnutí.

⁶⁴ Organizace odmítly variantu, že by tento federální orgán vznikl prostřednictvím spojení SODM a ZDMOS.

⁶⁵ Stranickou delegaci na kongresu vedl Evžen Erban, jednání (nebo jeho části) se účastnili i někteří představitelé reformního křídla KSČ – Josef Smrkovský, Bohumil Špaček, Čestmír Cisař aj. Projev zde přednesl i prezident ČSSR Ludvík Svoboda.

⁶⁶ I zde se původně mělo jednat o Federaci a na nátlak např. SVS byla zvolena kompromisní slabší varianta.

⁶⁷ Soukromý archiv Josefa France, neuspořádaný, Statut Federální rady [březen 1969], Přípomínky vedení Rady pracující mládeže k programovému prohlášení a návrhu statutu; Návrh stanoviska předsednictva Svazu vysokoškolského studentstva k vytvoření celostátního orgánu organizací dětí a mládeže; Některé náměty pro spojení dětských a mládežnických organizací ČSR a SSR; Složení Federální rady dětských a mládežnických organizací ČSSR.

⁶⁸ K Svazu mladých srov. NA, KSČ – ÚV, Předsednictvo ÚV KSČ (02/1), sv. 97, arch. j. 162, bod 8, Informace o vzniku Svazu mladých 9. 6. 1969.

⁶⁹ Srov. např. bo: Kongres schválil Federální radu. Rudé právo 13. března 1969, s. 1–2. Srov. též poněkud manipulativní výběr hlasů z tisku, které provedlo české byro ÚKRK. Národní archiv, f. Předsednictvo ÚV KSČ, sv. 97, arch. j. 162, bod 8, Informace o vzniku Svazu mladých 9. 6. 1969.

určitými kruhy naší vnitropolitické scény k vyhocování i tak dost složité situace⁶⁹. Zároveň se ve stanovisku objevil požadavek, aby „odpovědné orgány KSČ i státní moci a správy přešetřily účast svých funkcionářů a pracovníků na činnosti přípravného výboru“ a proti těmto lidem vyvodily důsledky „za zneužití funkce“.⁷⁰ Zároveň měl kongres chtít po byru ÚV KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích veřejně vysvětlení svých vztahů (a to zejména finančních) se Svazem mladých.⁷¹ Toto poměrně ostré stanovisko také kongres schválil. KSČ zaujala vůči LSM poněkud ambivalentní postoj. Na jedné straně se ho zastala proti údajné očerňovací tiskové kampani a zejména na úrovni středního aparátu s ním konzervativní funkcionáři často velmi úzce spolupracovali (ostatně se nezdíká jednalo o jejich vlastní potomky).⁷² To ostatně podpořily i orgány KSČ jako Byro ÚV KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích a Předsednictvo ÚV KSČ. Na straně druhé však nejvyšší stranické orgány jako bázi pro vznik nové masové mládežnické organizace, faktického nástupce ČSM upřednostňovaly SODM, respektive FRDMO.⁷³ Svaz mladých označily za „jednu z organizací mládeže, která svou činností a rozvojem členské základny musí prokázat svou životaschopnost a oprávněnost své existence.“ Důvodů pro preferenci SODM měli vysokí funkcionáři KSČ nepochybně celou řadu – nevypočitatelnost mladých dogmatických radikálů, jejich spojení s konzervativci v rámci KSČ, k nimž „pragmatická“ skupina kolem G. Husáka a L. Štrougala cítila značnou antipatii, ale především skutečnost, že FRDMO a SODM sdružovaly nadále statistické členů, i když se počet členů všech organizací nedal srovnat se situací ještě v roce 1967.⁷⁴ Navíc většina představitelů nové organizace⁷⁵ měla kolem 20 let (předseda přípravného výboru Pavel Rous byl v roce 1969 devatenáctiletý)⁷⁶ a nedisponovala potřebnými zkušenostmi. Ovšem funkcionáři Leninského svazu mladých po vstupu do SODM byli zařazováni do vedoucích orgánů Federace a SODM v počtu, který rozhodně neodpovídal velikosti jeho členské základny.⁷⁷

Tlak nového vedení KSČ na nové přeformování mládežnických a dětských organizací výrazně zesílil v druhé polovině roku 1969. K rezignaci na funkci předsedy SODM byl donucen Zbyněk Vokrouhlický⁷⁸ s oficiálním zdůvodněním, že se chce soustředit na přípravu

⁶⁹ Podle Zemědělských novin se schůze účastnil historik Čestmír Amort z Ústavu dějin východoevropských socialistických zemí ČSAV, „bývalý vysokoškolský tajemník KSČ“ Zdeněk Dědič, Josef Jodas či vedoucí tiskového a propagačního střediska Národního výboru hl. m. Prahy a bývalý redaktor časopisu Nová Praha Vilém Chvalovský.

⁷⁰ Soukromý archiv Josefa France, neuspořádáno, Návrh stanoviska kongresu ke vzniku tzv. Svazu mladých [březen 1969]. Podle českého byra ÚKRRK ohledně otázky finanční úhrady za účet Svazu mladých v hotelu Tichý došlo k nedorozumění a byro pro stranickou práci v českých zemích ho nakonec nehradilo. NA, KSČ – ÚV, Předsednictvo ÚV KSČ (02/1), sv. 97, arch. j. 162, bod 8, Informace o vzniku Svazu mladých 9. 6. 1969.

⁷¹ Mezi aktivní zakladatele patřila i dcera jednoho z nejproslulejších organizátorů dogmatického křídla KSČ Josefa Jodase Hana.

⁷² Ani na vyšší úrovni nebyl tento postoj jednotný – např. v materiálu Stanovisko byra ÚKRRK a některé poznatky o vývoji mládežnického hnutí v ČSSR od začátku roku 1968 z konce května 1969 se objevuje tvrzení, že „s výjimkou Svazu mladých neexistují v současném mládežnickém hnutí organizace, které by plnily úlohu školy komunismu. Existuje však dost organizací, které – nikoliv bez úspěchů – plní úlohu školy nacionalismu, oportunismu a revisionismu.“ NA, KSČ – Byro pro řízení stranické práce v českých zemích (02/7), sv. 8, arch. j. 24 Informace o vývoji a současném stavu organizací dětského a mládežnického hnutí.

⁷³ Podle některých údajů všechny organizace mládeže měly dohromady kolem 430 000 členů. Je ale třeba si uvědomit, že se jednalo o skutečné, aktivní členy.

⁷⁴ Nejvyššími orgány Svazu mladých podle stanov měl být Ústřední výbor, jeho předsednictvo a Ústřední kontrolní a revizní komise.

⁷⁵ Členem Svazu mladých podle stanov mohli být mladí lidé ve věku 15–29 let. Funkcionářům však mohli být povoleny výjimky z horní věkové hranice.

⁷⁶ Ještě v červnu 1969 se počet členů Svazu mladých pohyboval podle odhadů zhruba na hranici 1 000. NA, KSČ – ÚV, Předsednictvo ÚV KSČ (02/1), sv. 97, arch. j. 162, bod 8, Informace o vzniku Svazu mladých 9. 6. 1969.

⁷⁷ Zbyněk Vokrouhlický (nar. 1930) byl již 25. 9. 1969 vyloučen z ÚV KSČ (kooptován do něj byl 31. 8. 1968), v prosinci 1969 rezignoval na poslanecké mandáty v ČNR i Federálním shromáždění. Byl vyloučen z KSČ. Po roce 1989 působil mj. jako manažer Design centra ČR.

kongresu Mezinárodního svazu studentstva. K výměně došlo i na pozici výkonného tajemníka SODM. Změny pomáhala prosazovat stranická skupina, která vznikla v rámci SODM. Vokrouhlického měl nahradit šestatřicetiletý Antonín Himl, který v té době studoval na Vysoké stranické škole ÚV KSSS v Moskvě a mimo jiné působil v šedesátých letech jako tajemník ÚV ČSM.⁷⁹ Na pozici místopředsedy byl nominován dvaatřicetiletý Jindřich Poledník, tajemník a člen předsednictva ÚV ČSM v letech 1967–1968.⁸⁰ A konečně pozici tajemníka nově měl po M. Hláskovi zastávat dřívější předseda středočeského krajského výboru ČSM František Pěnkava.⁸¹ Za zaznamenání stojí, že se jednalo ve srovnání s funkcionáři Svazu mladých (od září 1969 Leninského svazu mladých) o výrazně starší lidi zastávající dříve placené volené funkce i funkce v aparátu ČSM (což bylo v kádrových návřích zdůrazněno). Jednoznačně tak byly upřednostněny zkušenosti s organizováním masové organizace před ideologickou přesvědčeností, i když se jednalo o prověřené kádry, jež se v roce 1968 nedopustily v očích nového vedení KSČ žádných „prohřešků“.

Dalším impulsem k rychlejšímu směřování k nové jednotné mládežnické organizaci se stalo jednání předsednictva ÚV KSČ k této otázce konané symbolicky 17. listopadu 1969, kde padlo definitivní rozhodnutí nahradit dosavadní pluralitu mládežnických a dětských organizací jednotným Svazem socialistické mládeže. Klíčem k vytvoření nové celostátní instituce se měla stát federální úroveň, a to zejména nově konstituovaná federální rada dětských a mládežnických organizací, tvořená delegacemi republikových orgánů mládeže (SODM a ZDMOS) a zástupci Svazu vojenské mládeže. Při federální radě se počítalo také s Ústřední koordinační komisí dětských organizací a Ústředím československých vysokoškolačů. Federální rada měla volit ze svých řad předsednictvo, sekretariát, předsedu, 2 místopředsedy (těmi se měli stát předsedové národních orgánů) a 3 tajemníky (z toho jeden byl předsedou komise pro dětské organizace a jeden předsedal Ústředí čs. vysokoškolačů). Kolem federální rady se měl soustředit i výkonný aparát. Federální rada měla již pracovat opět „na principech demokratického centralismu“ a její usnesení byla závazná i pro všechny jednotlivé organizace na všech stupních. To samozřejmě znamenalo další posun k sjednocení nebo spíše glajchšaltování doposud samostatných organizací. Jednota měla především usnadnit „ucelené a systematické ideově výchovné působení a politické vzdělávání, politicko-ideové sjednocování“, jinými slovy ideologickou indoktrinaci.⁸²

Podobné posuny se předpokládaly i na úrovni SODM, kde do společných oblastí byla zařazena např. ideově výchovná činnost, výběr kádrů, mezinárodní činnost nebo vnější vztahy se státními a společenskými orgány a institucemi. Podle materiálů byra pro řízení stranické práce v českých zemích se nejvíce ztrátě samostatnosti bránili představitelé České rady Pionýra a Svazu klubů mládeže (Svaz vysokoškolského studentstva Čech a Moravy byl úředně rozpuštěn již v červnu 1969). Vedení KSČ zároveň počítalo s rozšířením počtu členů rady SODM z 27 na 49⁸³ a s přeměnou výkonného výboru na třináctičlenné předsednictvo (operativní orgán) a pětičlenný sekretariát (výkonný orgán) a opět s dobudováním aparátu, jako spolehlivé záruky realizace zájmů KSČ. Normalizaci mělo usnadnit rovněž dobudování

⁷⁹ Antonín Himl (1933–1988) byl později v letech 1970–72 předsedou českého ÚV SSM, později řídil Československý svaz tělesné výchovy a sportu a Československý olympijský výbor. V letech 1969–71 byl poslancem ČNR, 1969–88 poslancem Federálního shromáždění, 1971 kandidát ÚV KSČ, od roku 1976 člen ÚV KSČ.

⁸⁰ Jindřich Poledník (nar. 1937) byl poté do roku 1972 místopředsedou českého ÚV SSM a v letech 1972–74 předsedou téhož orgánu a pak do 1977 předsedou SSM v celostátním měřítku. 1976–1989 člen ÚV KSČ a člen sekretariátu ÚV KSČ, 1977–88 tajemník ÚV KSČ. 1971–76 poslanec ČNR, 1976–90 poslanec Federálního shromáždění. Po A. Himlovi převzal v roce 1988 vedení ČSTV i Československého olympijského výboru. Po listopadu 1989 se vrátil k své původní profesi učitele.

⁸¹ František Pěnkava (nar. 1936) snad byl v letech 1983–89 předsedou Československého volejbalového svazu.

⁸² Srov. NA, KSČ – Byro pro řízení stranické práce v českých zemích (02/7), sv. 25, arch. j. 51, bod 1 Průběh budování jednotné organizace mládeže a dětí – Socialistického svazu mládeže [květen 1970]

⁸³ Koncem roku 1969 měla rada SODM celkem 53 členy, z toho 12 z Leninského svazu mladých. Tamtéž.

krajské úrovně SODM. Pokračovaly také razantní personální čistky v jednotlivých organizacích i v samotném SODM ve všech člancích. V lednu 1970 byl definitivně zlomen i odpor České rady Pionýra, která do té doby hájila samostatnost své organizace i další polednové výdobytky. Tvrdě zasažena čistkami byla i Unie středoškoláků a učňů, relativně dlouho odolával Svaz klubů mládeže.⁸⁴ Z organizací museli odejít především funkcionáři spojení s osamostatněním jednotlivých organizací, většinou ve věku 22–25 let. Na jejich místa přicházeli starší bývalí funkcionáři ČSM ve věku přes 30 let a naopak velmi mladí, snadněji manipulovatelní lidé ve věku 16–22 let.⁸⁵ Vracely se i staré a v minulosti osvědčené formy kampaní na zvýšení pracovní aktivity, jež probíhaly především roku 1970 s odkazem na 100. výročí narození V. I. Lenina a 25. výročí osvobození Československa.⁸⁶

Federální rada se nakonec ustavila již 27. listopadu 1969 a jejími hlavními úkoly se stalo řízení (tedy již nikoliv pouhá koordinace) současných organizací dětí a mládeže a „vytváření předpokladů pro vznik jednotné organizace mládeže v ČSSR“.⁸⁷ V jejím čele stanul Juraj Varholík, pozdější první předseda celostátního Socialistického svazu mládeže (do roku 1974).⁸⁸ Druhé plenární zasedání FRDMO se konalo 31. ledna 1970 bezprostředně po zasedání ÚV KSČ, které se zabývalo mj. výměnou stranických legitimací a hospodářskými otázkami. Ve svém referátu se však G. Husák při této příležitosti dotkl i problematiky mládež generace a její politické orientace, mj. řekl: „Vytvořily se anebo obnovily ze soudruhů stojících na správných politických pozicích federální i národní orgány naší mládeže. Předsednictvo strany podporuje integrační tendenci. Chce, aby u nás postupně, jak dozrávají politické podmínky, vznikla jednotná velká masová dobrovolná organizace mládeže, která by se mladým pokolením zabývala a kde by se prostřednictvím komunistů pracujících mezi mladými lidmi upevňoval vliv strany.“⁸⁹ Jsou zde snad zatím první vlaštovky. Směny mladých lidí, které dnes na závodech připravují organizace mládeže, to jsou první velmi pozitivní momenty, svědčící o tom, že se v této – smím-li to tak říci – popletené, dezinformované mládež generaci rýsuje už zárodky nové orientace naší socialistické mládeže.⁹⁰ Na zasedání FRDMO byl představen oficiálně veřejnosti projekt Socialistického svazu mládeže a přijat jako základní dokument materiál Základní otázky budování jednotné dětské a mládežnické organizace – Socialistického svazu mládeže ČSSR.⁹¹ Text požadoval obnovu nové jednoty zdola prostřednictvím ideového, ale i organizačního sjednocování. To prakticky znamenalo, že se utvářely nejprve nižší články, které byly teprve následně završeny vytvořením článků vyšších. Nicméně v rámci leninské dialektiky měly být „procesy vedoucí ke sjednocení hnutí na leninských principech“ podporovány i shora – celostátními a republikovými orgány. I když se slibovala přísná dobrovolnost vstupu, ponechá-

⁸⁴ Jeho činnost se údajně dostala na „protistranickou až protisocialistickou platformu“. Tamtéž.

⁸⁵ Tamtéž.

⁸⁶ Juvena organizovala soutěž „Jak budeme dnes pracovat, tak budeme zítra žít“, pionýři soutěž „Pionýři republiky“ a junáci „Milión hodin republiky.“ 18. 4. 1970 se konal „Leninský subotnik“. SODM vyhlásil výstavbu elektrárny Tušimice II stavbou mládeže. Tamtéž.

⁸⁷ Základní otázky budování jednotné dětské a mládežnické organizace – Socialistického svazu mládeže ČSSR. Praha 1970, s. 5.

⁸⁸ Juraj Varholík (nar. 1933), po roce 1974 působil v centrálním aparátu KSČ, později snad pracoval v diplomatických službách. I když se šířily pověsti o jeho emigraci na Západ, ve skutečnosti byl pouze donucen stáhnout se z veřejného života z jiných důvodů.

⁸⁹ Formulace o masové organizaci definitivně pohřbivala případné zbývající sny funkcionářů Leninského svazu mladých, že se nástupce ČSM zrodí z jejich organizace. V lednu 1970 počet členů všech mládežnických organizací (včetně LSM) činil 372 224, tedy asi 41,2 % členů ČSM na konci roku 1967. SSM na rozdíl od ČSM v roce 1967 počítal s členy až od 15 let. U dětských organizací se jednalo dokonce o pouhou jednu třetinu stavu PO ČSM v téže době.

⁹⁰ Husák, Gustáv: Projevy a stati. Duben 1969 – leden 1970. Praha 1970, s. 384.

⁹¹ Základní otázky budování jednotné dětské a mládežnické organizace – Socialistického svazu mládeže ČSSR. Praha 1970. Srov. i hk: Pramen jednoty mládí. Rudé právo 2. února 1970, s. 1 a 3.

ní diferencovaného přístupu k jednotlivým skupinám a dokonce „relativní samostatnost“ dětské organizace, vysokoškolské a vojenské mládeže,⁹² SSM v budoucnu stál na úplně jiné bázi. V každém případě se počítalo se zaváděním jednotných členských průkazů, majetek měl patřit pouze celé organizaci, která také byla monopolním reprezentantem mládeže v Národní frontě. Obnovilo se také silné prolnutí mládežnické organizace s KSČ mimo jiné i na základě fungování stranických skupin při jednotlivých orgánech. Harmonizovat se měla SSM s KSČ i v organizační struktuře – všechny volené orgány měly vytvářet předsednictva a výkonný aparát, při ústředních a republikových orgánech se pak ještě přidával jako orgán sekretariát.⁹³ Na Slovensku celý proces pokračoval výrazně rychleji než v českých zemích, takže ustavující republiková konference zde proběhla již 24.–25. dubna 1970.⁹⁴ V ČSR šlo o pozvolnější vývoj, nicméně podobně bezohledný a nezvratný. Jeho základem se stalo přetváření okresních sdružení dětských a mládežnických organizací na přípravné výbory SSM. Ty měly organizovat besedy a diskuse v jednotlivých základních kolektivech. Na jejich základě údajně dostali mladí lidé „příležitost...rozhodnout se o vstupu do nové mládežnické organizace.“ Poté se již mělo přikročit k vytváření základních organizací a kolektivů v závodech, úřadech, školách.⁹⁵ Můžeme tedy hovořit o plánovité sebelikvidaci dosavadních organizací.⁹⁶ Při tzv. sjednocovacím procesu se měly přípravné výbory SSM opírat zejména o členy KSČ a také o členy Leninského svazu mladých. Ne všichni jeho funkcionáři se však nadchli pro vytváření jednotné masové organizace. Problémy v tomto směru se vyskytly údajně hlavně ve Východočeském kraji (hlavně v Hradci Králové), v krajské organizaci LSM v Severomoravském kraji a také v Praze, kde to ovšem souviselo i se situací v ostatních organizacích. Podle zprávy z konce května 1970 totiž byly v metropoli obrovské problémy se získáváním členů, ale dokonce se funkcionáři obávali angažovat za vybudování SSM. Proto do Prahy také musela být vyslána skupina vedoucích funkcionářů FRDMO a rady SODM s cílem pomáhat v jednotlivých pražských obvodech.⁹⁷

K 15. květnu 1970 proběhly ustavující okresní konference celkem v osmi okresech – v Prostějově, Náchodě, Benešově, Kutné Hoře, Bruntále, Mělníce, v tradičně konzervativním Ústí nad Orlicí a na Kladně. Zpráva pro byro pro řízení stranické práce v českých zemích si však stěžovala na určitou ztrátu dynamiky sjednocovacího procesu, což prý nega-

⁹² Jako kuriozitu uvedme, že 31. ledna 1970 se konalo také zasedání „ustavujícího parlamentu Svazu vysokoškolských studentů ČSR“, jenž nahrazoval zlikvidovaný původní Svaz vysokoškolského studentstva. O poměru k jeho předchůdci asi nejjasněji hovoří skutečnost, že předsedou se stal posluchač Vysoké školy politické ÚV KSČ. Nový Svaz vysokoškolských studentů formálně podpořil ve stejné době probíhající integraci, kvůli níž bylo jasné, že je mu vyměřen pouze jepičí samostatný život (v rámci Ústředí československých vysokoškolských studentů). Svaz vysokoškolských studentů ČSR nakonec ukončil svou činnost 6. června 1970, jeho slovenský protějšek již 22. dubna 1970. Srov. hm: Studenti – nedílná součást společnosti. Rudé právo 2. února 1970, s. 3 a Hříbek, B.: Sílu nám dává strana II, s. 145.

⁹³ Základní otázky budování jednotné dětské a mládežnické organizace – Socialistického svazu mládeže ČSSR. Praha 1970, s. 8–14.

⁹⁴ Hříbek B.: Sílu nám dává strana II, s. 144.

⁹⁵ Základní otázky budování jednotné dětské a mládežnické organizace – Socialistického svazu mládeže ČSSR, s. 28.

⁹⁶ Srov. v tomto kontextu např. Lešanovský, Karel: Stručné dějiny českého skautingu v období 1968–1970. Tehdejší události a jejich důsledky. Praha 2003; Šantora, Lukáš (ed.): Skautské století, s. 183; Havel, Lukáš: Pražský skauting za normalizace – vzpomínky skautských činovníků. Zejména se zaměřením na kritické roky 1968–1970. Dipl. práce FHS UK Praha 2012, s. 59 nebo Holý, Jaroslav: Dějiny Svazu klubů mládeže (SKM). Praha 2008. Cynicky a značně nepravdivě se k této otázce vyjádřila oficiální publikace o historii organizací dětí a mládeže v Československu Sílu nám dává strana: „Dosavadní dětské a mládežnické organizace na základě dobrovolného rozhodnutí většiny členů, kteří se přesvědčili o škodlivosti ideové, politické a organizační roztržitosti hnutí, ukončily svoji činnost všude ještě před ustavením SSM a jeho Pionýrské organizace.“ Hříbek, B.: Sílu nám dává strana II, s. 146.

⁹⁷ NA, KSČ – Byro pro řízení stranické práce v českých zemích (02/7), sv. 25, arch. j. 51, bod 1 Průběh budování jednotné organizace mládeže a dětí – Socialistického svazu mládeže [květen 1970].

tivně ovlivňovalo i velikost členské základny. Přesto do konce června 1970 měly proběhnout ustavující okresní konference celkem v 75 okresech a 11 dalších podle plánů následovalo v první polovině září.⁹⁸ Ustavující krajské konference SSM se konaly jednotně 26.–27. září 1970 a na republikové úrovni byl vznik SSM završen na ustavující konferenci SSM v ČSR v Domě kultury v Praze-Smíchově 16.–17. října 1970. V této době již údajně do SSM vstoupilo 113 000 mladých lidí a do Pionýrské organizace SSM 126 000 dětí. Celostátní ustavující konference SSM proběhla v Praze 9.–11. listopadu téhož roku. Tato konference podle normalizačních publicistů „definitivně uzavřela období rozvratu v mládežnickém hnutí a podala přesvědčivý důkaz o správnosti politiky strany, nastoupené na dubnovém a květnovém plénu ÚV KSČ v roce 1969.“⁹⁹ Naprotá většina příslušníků mladé generace včetně těch, kteří se zařadili mezi nové svazáky, si však o tom myslela své. Ruch jednotlivých organizací typický pro léta 1968–69 utichl a vrátila se strnulá monopolní organizace, do níž většina členů vstupovala především kvůli vylepšení svého osobního posudku a vesměs v ní nehledala žádné uspokojení svých zájmů a potřeb. Je ale otázka, zda někomu tato převládající motivace opravdu vadila.

Vom ČSM über SODM zum SSM. Die Entwicklung der Jugendorganisationen in den böhmischen Ländern in der zweiten Hälfte der 1960er Jahre

Die Entwicklung der organisatorischen Struktur der offiziellen Jugendbewegung in der zweiten Hälfte der 1960er Jahre spiegelt wichtige Veränderungen in der Einstellung der Jugend zu offiziellen politischen Eliten in einer der gesellschaftlich hektischsten Zeitspannen der modernen tschechoslowakischen Geschichte wider. Aus unterschiedlichen Gründen zerfiel die ursprüngliche monopolisierte Organisation, und es wurde eine Pluralität der Organisationen hergestellt, die aber mit der antretenden Normalisierung schnell zugrunde ging. Man kann spekulieren, ob die Entstehung eines solchen pluralitären Modells auch in der politischen Sphäre möglich gewesen wäre, bei den Versuchen um ähnliche Parallelen muss man aber äußerst sorgfältig vorgehen. Die organisatorische Entwicklung des Tschechoslowakischen Jugendverbands (ČSM) in der zweiten Hälfte der 1960er Jahre belegt auf eine bemerkenswerte Weise auch die besondere Bedeutung der scheinbar formalen Organisationsänderungen für die weitere Entwicklung. Bereits um 1965 war der ČSM-Verband ernsthaften Problemen ausgestellt – die Mitgliederzahl und der Anteil der ČSM-Mitglieder in der Altersgruppe von 14 bis 26 Jahren gingen allmählich zurück. Bereits vor der Mitte der 1960er Jahre funktionierte ein großer Teil der Grundorganisationen außerdem nur sehr formal. Sie verloren praktisch ihren Einfluss auf einen großen Teil der Hochschulstudierenden. Der Plan auf Gründung neuer, nach Interessen der Mitglieder ausgerichteter Jugendgruppen sollte eine Wiederbelebung bringen, es betraf aber nur einen kleineren Teil der ČSM-Mitgliederbasis. Beim V. ČSM-Kongress gelang es nicht, eine Lösung der angehäuften Probleme zu finden und eine rasante Rücknahme der Mitgliederzahl zu stoppen. Es wurden aber gewisse Organisationsänderungen vorgenommen, die den Demokratisierungsprozessen in der nachfolgenden Periode den Weg bereitet haben. Bereits auf der Plenarsitzung des ČSM-Zentralkomitees im März 1968 wurden starke Dezentralisierungs- und Desintegrationstendenzen durchgesetzt, die zum Zerfall der monolithischen Organisation und zur Entstehung zahlreicher neuer Organisationen führten, welche auf gemeinsamen Interessen (zum Beispiel Verband der Jugendklubs) beziehungsweise auf der Zugehörigkeit zu einer bestimmten Alters- oder Sozialgruppe (z. B. Union der Mittelschüler und Lehrlinge) basierten.

⁹⁸ Tamtéž.

⁹⁹ Hříbek, B.: Silu nám dává strana II, s. 150.

Auch die Kinderorganisation Pionýr hat eine selbständige Stellung erreicht, sie musste sich aber mit der Konkurrenz der wiedererrichteten Pfadfinderorganisation (im Tschechischen genannt Junák) auseinandersetzen. Es entstanden Verbände der Nationalminderheiten. Es wurde über die Entstehung einer Dachorganisation statt des bisherigen ČSM-Verbands verhandelt, sie sollte allerdings die Jugend- und Kinderbewegung nur koordinieren und für die Vertretung dieser Generationsgruppe nach außen sorgen. Der Tschechische nationale Verband der Kinder- und Jugendorganisationen entstand erst nach der Okkupation der Tschechoslowakei im Dezember 1968, er respektierte aber völlig die Souveränität einzelner Mitgliedsorganisationen. Dasselbe wurde auch für den im März 1969 errichteten Föderalen Rat der Kinder- und Jugendorganisationen vorausgesetzt. Er hat sich aber erst im November 1969 mit einem anderen Auftrag konstituiert hat – er sollte nicht nur koordinieren, sondern auch die Jugend- und Kinderbewegung leiten. Seit dem Frühling 1969 wurde der Verband der Kinder- und Jugendorganisation vom Jugendverband (später Lenin-Jugendverband, LSM) ernsthaft bedroht. Dabei handelte es sich um eine Organisation, die den radikalen dogmatischen Gruppen in der kommunistischen KSČ-Partei nahe stand. Die LSM-Funktionäre wurden schrittweise in die Führung des Verbands der Kinder- und Jugendorganisationen auf allen Ebenen und in den Föderalen Rat der Kinder- und Jugendorganisationen kooptiert. Auch in den Kinder- und Jugendorganisationen wurden harte Säuberungsaktionen durchgeführt, bei denen vor allem jene Funktionäre betroffen wurden, die die Selbständigkeit und Unabhängigkeit verteidigten. Die Bezirksverbände der Kinder- und Jugendorganisationen verwandelten sich 1970 schnell in Vorbereitungsausschüsse für die neue einheitliche Jugendorganisation, den Sozialistischen Jugendverband (SSM). Dieser wurde auf republikweiter Ebene in Tschechien im Oktober 1970 konstituiert. Die Konstituierungskonferenz auf föderaler Ebene fand etwa einen Monat später statt.

From the Czechoslovak Union of Youth to the Socialist Union of Youth via the Cooperation of Children and Youth Organisations. The development of youth organisations in the Czech Lands in the latter half of the 1960s

The development of the organisational structure of the official youth movement in the latter half of the 1960s reveals, in a remarkable way, important changes that the attitude of young people towards official political elites underwent, especially in one of the most tumultuous periods of the modern Czechoslovak history. From various reasons, the original monopoly organisation fell apart and a de facto organisation plurality took its place that, however, due to the starting normalisation era, had only short existence. It can be discussed whether the establishment of such plural pattern was possible also in the political sphere, but, attempts to draw such a parallel must be considered with an extraordinary caution. The organisation development of the Czechoslovak Union of Youth (ČSM) in the latter half of the 1960s proves, remarkably, the great importance of the seemingly formal organisational changes for the further development. Already around 1965, the ČSM had to cope with serious problems – the number of its members gradually declined as well as the share of members in the age of 14–26. In the time prior to mid-1960s, a great deal of basic organisations showed only formal existence, and the Union practically lost its influence on a considerable part of university students. The revival was expected from the program focused on creation of hobby-oriented groups, that, however, pertained only to a small portion of the membership basis of ČSM. The 5th congress of ČSM could not find a solution to mounting problems and to stop the decline in membership numbers. Yet, certain organisational changes were made that facilitated the democratisation processes in the following period. During the plenary session of the Central Committee of ČSM in March 1968, strong decentralisation and disintegration tendencies broke through that, practically, led

to a decomposition of the monolith organisation and to an establishment of a number of new organisation based on shared interests (e. g. Union of Youth Clubs) or on affiliation to a certain age or social group (e. g. Union of Secondary School Students and Apprentices). The children organisation Pioneer became independent, however, it had to struggle with the competition from the renewed Czech Scouting (Junák) organisation. Unions of national minorities came into being. Instead of the existing ČSM, a creation of the new mutual umbrella organisation was deliberated that was, however, only to serve as a coordination agent in the children and youth movement and to guarantee the representation of this age group. The Czech national Cooperation of Children and Youth Organisations was established only in December 1968 after the invasion in Czechoslovakia, but it still respected full sovereignty of individual members organisations. The same was expected from the Federal Council of Children and Youth Organisations established in March 1969, that was, however, first set up in November that year under completely different circumstances of the starting normalisation era and with a different task – apart from the coordination activity, it was also supposed to manage the children and youth movement. From spring 1969, the Cooperation of children and youth organisations was threatened by Union of Youth (later Lenin's Union of Youth, LSM), an organisation close to radical dogmatic groups within the Communist Party of Czechoslovakia. Gradually, the co-optation of LSM representatives to the leading board of the Cooperation of Children and Youth Organisations took place on all levels and even to the Federal Council of Children and Youth Organisations. The children and youth organisations went through harsh cleansing period that were aimed mostly at functionaries defending their independent position. The district associations of children and youth organisations were swiftly turning, in 1970, into preparation committees for the newly established, unitary youth organisation Socialist Union of Youth (SSM). This was officially set up in October 1970 for the Czech Socialist Republic, on the federal level a month later.